

Gábor Pusztai

*An der Grenze: Das Fremde und das Eigene, dargestellt an Werken
der deutschen und der niederländischen Kolonialiiteratur in der ersten
Hälfte des 20. Jahrhunderts von C.W. Koch, H. Grimm,
M.H. Székely-Lulofs und W. Walraven*

Frankfurt a.M.: Peter Lang Verlag, 2007
221 pp. ISBN 978-3-631-54249-1

In 2007 verscheen bij de uitgeverij Peter Lang Verlag *An der Grenze: Das Fremde und das Eigene, dargestellt an Werken der deutschen und der niederländischen Kolonialiiteratur in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts* von C.W. Koch, H. Grimm, M.H. Székely-Lulofs und W. Walraven als het dertiende deel van de serie *Debrecener Studien zur Literatur*, een boek van Gábor Pusztai, waarin hij thema's in verband met Duitse en Nederlandse koloniale literatuur behandelt. Hij bespreekt vooral het probleem van de constructie van 'vreemdheid' en 'eigenheid' in werken die ontstonden uit de ervaring van de ontmoeting van extreem verschillende cultuursystemen: de eigen 'Europeesheid' met de 'andersheid' van wat buiten Europa ligt. In het middelpunt van het werk staan de concepties 'de ander/de vreemde' in samenhang met het eigen autostereotype van de geanalyseerde auteurs en de door hen geschapen literaire personages. Deze overwegingen openen het hoofdstuk waarin een bondig profiel van de geselecteerde schrijvers wordt gegeven (twee Duitse – C.W. Koch en H. Grimm en twee Nederlandse – M.H. Székely-Lulofs en W. Walraven). Vervolgens gaat de auteur over tot de kwestie van het definiëren en canoniseren van de koloniale literatuur in Duitsland en de relatie tussen waarheid en fictie in literaire koloniale teksten. In de volgende drie hoofdstukken bespreekt Gábor Pusztai het fenomeen van 'vreemdheid' en koppelt dit aan het functioneren van stereotypen en een mogelijke herschikking in de tegenstellend gevestigde wereld van opdeling in 'eigen' en 'ander/vreemde.' Het leeuwendeel van het boek is gewijd aan de analyse van de uitgekozen werken volgens acht categorieën die eigenlijk paren van tegenstellingen vormen, bijvoorbeeld vreemd-eigen, dier-mens, zwart-blank, wild-beschaafd, etc. Het laatste hoofdstuk van het boek, dat uit slechts vijf pagina's bestaat, vat de voorgaande uiteenzettingen samen.

Het is mogelijk dat de lezer reeds vanaf het eerste moment verrast wordt door deze publicatie van Gábor Pusztaï, niet alleen door de tamelijk lange en stilistisch nogal 'zware' titel, maar vooral door de hier geselecteerde literaire teksten (met name de verantwoording voor de keuze) en de aangewende methodologie alsook – zoals gepresenteerd in de inleiding – de werkthese dat "de grens tussen eigenheid en vreemdheid geen verdelende scheidingslijn is" (Pusztaï 2007: 10). In onderstaand betoog wil ik me zowel concentreren op de hierboven besproken punten, alsook op de waardevolle conclusies en vaststellingen die de onderzoeker naar voren brengt en die de kennis van de koloniale cultuur kunnen verrijken. In detail wil ik aandacht besteden aan de literaire verbeelding die de binaire oppositie tussen 'wij' en 'zij' (re)produceert, waarbij tegelijkertijd de grenzen tussen deze begrippen in twijfel worden getrokken en overschreden en zodoende hun arbitraire eigenschap wordt blootgesteld. De onderzoeksresultaten van Gábor Pusztaï correleren op kenschetsende wijze met de opvattingen van Homi Bhabha, vooral wat betreft zijn theorie over cultuur en hybride identiteit, en het concept van de 'derde dimensie.'

In de verantwoording voor zijn keuze van teksten onderstreept de auteur dat een van de belangrijke criteria de 'lengte' van een werk was, zodat deze onderling niet al te veel van elkaar zouden verschillen qua genre (kort verhaal, novelle) maar vooral wat de manier betreft waarop het verhaal wordt verteld. Deze aanpak lijkt me controversieel, daar – zoals trouwens blijkt na de lectuur van het hele boek – de auteur de narratieve strategieën die worden toegepast in het constructieproces van 'andersheid' en 'eigenheid' (hij vertelde daarentegen de lezer de plot) helemaal niet heeft onderzocht, evenmin werd het retorische (en esthetische) niveau van de teksten geanalyseerd, en toonde hij geen enkele interesse voor de topoi, symbolen en metaforen die typisch zijn voor een 'dominant discours.' Daar Pusztaï zich tot het niveau van discours en beschrijving beperkt, hoefde hij zich niet te laten leiden door de 'omvang' van de tekst, omdat noch het niveau zelf, noch de uit de genreverschillen voortvloeiende ongelijkheden in het 'korte verhaal' een rol van betekenis spelen in zijn analyse. Ten tweede is het ook onbegrijpelijk dat de auteur werken koos van auteurs "die heel verschillend werden beoordeeld" (Pusztaï 2007: 8). Op zich is het mogelijk om een dergelijk criterium ten volle te verantwoorden indien het onderzoek als doel heeft de receptiemechanismen bloot te leggen, zoals bij voorbeeld 'gerichte' of 'selectieve lectuur' (*'gelenkte Lektüre'*), dit wil zeggen dat het voorwerp van interesse de receptie van de tekst zelf is in een geselecteerde periode. Maar Gábor Pusztaï kiest telkens twee schrijvers uit twee verschillende culturen – de Duitse en Nederlandse – en laat zich leiden door de toenmalige opinies (die hij later verifieert), waardoor er een zeker asymmetrie ontstaat: beide Nederlandse auteurs (Madelon Székely-Lulofs en Willem Walraven) werden/zijn positief ontvangen door de critici en literatuurhistorici, terwijl de Duitse schrijvers Hans Grimm en Carl Koch of eenduidig met het nazisme worden geassocieerd of absoluut onbekend zijn. Het is de bedoeling van Pusztaï – zoals men dan ook wel kan raden uit zijn menigvuldige uitspraken – om vraagtekens te plaatsen bij dat 'eenzijdige' oordeel en wijdverspreide overtuiging betreffende de esthetische waarde van de geanalyseerde teksten te weerleggen. Een dergelijke aanpak kan aan de lezer suggereren dat de tot nu toe als 'slecht' beschouwde Duitse koloniale literatuur eigenlijk helemaal niet zo 'slecht' is en dat de Nederlandse literatuur, geprezen voor haar edele

en humanitaire karakter, dit eigenlijk niet verdient. Ondertussen toont Gábor Pusztai in zijn analyse aan dat, ongeacht de edele en humanitaire boodschap in de teksten, alle onderzochte teksten eigenschappen bezitten die kenmerkend zijn voor het merendeel van de koloniale literaturen: zowel de stereotiepe visie van de 'Europese' culturele superioriteit en de 'barbaarse' achterlijkheid van 'de rest van de wereld', alsook de tendens om deze grens te overschrijden, het functioneren dus in het ongewisse tussen die twee sferen. Het is deze ambiguë positie die Homi Bhabha het verblijf in de "derde ruimte" noemt.

Juist daarom verbaast het dat de auteur niet in het minst een standpunt inneemt betreffende de postkoloniale theorieën, terwijl hij zich daar toch mee bezighoudt. Het is weliswaar zo dat er in zijn interpretaties 'postkoloniale noten' klinken, zoals in de samenstelling van elementen van de dichotomie 'onze' en 'andere,' of in zijn kritische houding ten opzichte van de stellingen van Judit Gera, die de voetsporen van Gayatri Spivak volgt, alsook in het feit dat Edward W. Said zich in de voetnoten bevindt, maar toch is het moeilijk om hier een duidelijke referentie te vinden naar de hoofdprincipes van de postkoloniale theorie. Dit betekent natuurlijk niet dat elke onderzoeker van koloniale cultuur verplicht is om deze methodologie toe te passen, maar volgens mij zou het toch wenselijk zijn om zich een houding aan te meten tot dit omvangrijke aanbod van theorieën – zij het dan een positieve of negatieve houding. Hoewel de postcolonial studies zich in hoge mate beroepen op de analyses en bevindingen van Jaques Derrida, wiens ideeën het (eigenlijk enige) fundament van Pusztai's werk uitmaken, ontwikkelen de postkoloniale critici deze op een essentiële manier en verrijken ze met nieuwe concepten en interpretatiemogelijkheden. Het blijkt echter dat het niet voldoende is om zich te beperken tot de weliswaar treffende en overtuigende bevindingen van Derrida in de (post)koloniale context die Pusztai onderzoekt. Het gebrek aan deze referenties geeft de indruk dat de auteur zijn onderzoek doorvoerde in complete isolatie van het actuele debat over zijn onderzoeksvoorwerp en van de mogelijkheden om het thema op een bredere methodologische manier aan te pakken.

Methodologisch gezien is ook de aanpak van de begrippen 'vreemdheid' en 'eigenheid' en de daarmee verbonden stereotiepen (en praktijken van stereotyperen) ontoereikend. Volgens mij behandelt de auteur deze begrippen ongewoon statisch en substantieel, alsof deze een gesloten verzameling van eigenschappen en gedragingen zijn, instructies of modellen voor het verklaren van de werkelijkheid (kennis) en de legitimatie van macht. Ondertussen tonen de (voornamelijk poststructuralistische) studies van de laatste jaren expliciet aan dat deze identiteitssystemen vloeiend zijn, voortdurend veranderen of, afhankelijk van de gegeven sociale situatie, tenminste door elkaar geschud worden. Identiteit is dus geen afgerond product dat slechts wacht om door een individu of een groepje mensen te worden aangenomen, maar een ononderbroken proces waarin voortdurend wordt onderhandeld over wat 'eigen' is en wat 'vreemd' is. Daarom zijn de grenzen tussen het systeem van 'eigenheid' en het systeem van 'vreemdheid' nooit hermetisch gesloten, integendeel – deze grenzen worden steeds verlegd. De onderzoeksresultaten van Gábor Pusztai weerleggen de opinies betreffende het functioneren van de stereotiepen op het gebied van 'eigen'/'vreemd' helemaal niet, integendeel zelfs: ze bevestigen uitsluitend dat wat in de laatste twee decennia al lang

bekend is: 'eigenheid' en 'vreemdheid' zijn geen constante systemen van kennis maar zijn voortdurend onderhevig aan herwaardering, de grenzen ertussen worden herzien, het beeld van de 'ander' kan in verschillende contexten verschillende functies vervullen en een andere betekenis hebben.

Hetzelfde betreft de aanpak van Pusztaï wat stereotypen en de praktijk van stereotypen betreft; ook in dit geval is het moeilijk om van verrassende bevindingen te spreken. Voor de auteur blijkt namelijk de volgende stelling het belangrijkste: de kwestie van identiteit in de geanalyseerde literaire teksten worden niet altijd geïmpliciteerd volgens de stereotypische indeling van 'eigenheid' en 'vreemdheid.' Volgens mij zou het veel interessanter zijn om vast te stellen op welke manier en met welk doel stereotypen een functie krijgen of hoe deze weerlegd kunnen worden. Gábor Pusztaï houdt zich hier en daar wel met dit vraagstuk bezig, met goed gevolg zelfs, maar doet dit niet op een consequente manier over het hele werk. Ook rijzen er twijfels bij het vrij lichtvaardig gebruik van de begrippen 'Blanke' en 'Zwarte' (mens). Ondanks het feit dat het gebruik van deze termen veel postkoloniale werken karakteriseert, en het (sociaal-culturele) constructieve karakter van deze begrippen uitsluitend onrechtstreeks voortvloeit uit de argumentatieve uiteenzetting, vind ik dat dit soort van sleutelwoorden in de tekst onderscheiden moeten worden – al was het maar op grafische wijze – daar ze een product zijn van een eurocentrische visie op de wereld en een symbolisch-semantische verzadiging van deze twee kleuren. Dezelfde opmerking betreft ook andere begrippen zoals wild, barbaars, achterlijk of primitief. Het is ook jammer dat, voor het boek ter perse ging, het manuscript niet zorgvuldig werd bewerkt qua correct taalgebruik: de stijl is vaak onbeholpen en er staan zelfs grammaticale fouten in.

De publicatie van Gábor Pusztaï heeft echter ook veel voordelen. Ten eerste wordt de lezer zich bewust van het eurocentrische karakter van het tot op heden functionerende paradigma hoe koloniale literatuur beoordeeld kan worden, en om die reden wordt het beoordelingssysteem, volgens hetwelk de grootste waarde van 'goede' koloniale literatuur haar 'ethiek' is, verzwakt. Op een overtuigende manier toont de auteur dat dat wat als 'moreel' wordt geprezen eigenlijk helemaal niet moreel is, daar het in de diepte van zijn structuur nog steeds elementen van koloniaal denken bevat (bijvoorbeeld het medelijden van de 'Blanke' met de 'Zwarte' omdat deze juist 'Zwart' is en niet 'Blank'). In gelijkaardige richting gaan de verdere bevindingen van de Hongaarse onderzoeker, die op voortreffelijke wijze aantoont, dat de algemene receptie van teksten over de 'werkelijkheid buiten Europa' beïnvloed wordt door de zogenaamde koloniale kijk, en dus 'van bovenaf' het oordeel programmeert die voortvloeit uit de dichotomie 'eigen' (normaal, goed) en 'vreemd' (niet normaal, slecht). Dit leidt naar de formulering van de these dat het geselecteerde corpus van teksten eigenlijk geen werken bevat die meer of minder racistisch zijn, daar tijdens de analyse gebleken is dat de ideologie in deze werken eigenlijk tweelingen zijn. Waardevol in het werk is ook dat Gábor Pusztaï, dankzij de precieze analyse van de teksten volgens het patroon van binaire oppositie, punten van verschuiving heeft vastgesteld, waardoor de grens tussen 'eigenheid' en 'vreemdheid' overschreden kan worden, en zodoende hybride identiteiten kunnen ontstaan. Hij komt dus tot de conclusie die Homi Bhabha als volgt formuleert: "Vreemdheid bevindt

---

zich niet aan de buitenkant noch buiten onszelf, zij neemt altijd een plaats in binnen elk cultuursysteem en binnen elk discours dat daaruit voortvloeit. Het verschil is geen baken voor de grenzen tussen dat wat erbinnen en erbuiten ligt, tussen het centrum en de kantlijn, maar een constante plaats in het centrum zelf.”

Izabela Surynt

Universiteit van Wrocław

izabelasurynt@poczta.onet.pl